

УДК 002.5:343.45

ЛУТАК Т.В., здобувач наукового ступеня, кафедра кримінального права
Прикарпатського державного університету
імені Василя Стефаника

ФЕНОМЕН “ІНФОРМАЦІЯ” У ДИСКУРСІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ НАУКИ

Анотація. Стаття присвячена питанням бачення феномену “інформація” різними галузями науки та необхідності її вірної оцінки наукою кримінального права.

Ключові слова: інформація, інформаційні відносини, інформаційне суспільство, інформаційна безпека.

Аннотация. Статья посвящена вопросам видения феномена “информация” разными отраслями науки и необходимости ее верной оценки наукой уголовного права.

Ключевые слова: информация, информационные отношения, информационное общество, информационная безопасность.

Summary. Article is devoted to the vision of the “information” phenomenon in different branches of science and its need to be correctly assessed by science of criminal law.

Keywords: information, information relations, information society, information security.

Постановка проблеми. Сучасний світ повною мірою залежить від інформаційних потоків, які забезпечують реалізацію суспільних відносин. Їх використання утворює нові способи здійснення суспільних відносин, а сама інформація є однією з тріади цінностей інформаційного суспільства. Проте, сьогодні фактично відсутні єдині підходи до оцінки, і, зокрема, правового визначення феномену інформації. Часто це ускладнює не лише упорядкування суспільних відносин у інформаційній сфері, а й унеможлиблює розуміння цього феномену науковцями-правниками у різних галузях права.

Спроби надати доктринальне правове визначення категорії “інформація” робили І.В. Арістова, І.Л. Бачило, К.І. Беляков, А.Б. Венгеров, В.А. Дозорцев, В.А. Копилов, І.Б. Ткачук, Н.А. Савінова та інші вчені. Утім, навіть класифікації підходів у правовій науці до визначення категорія “інформація” до цього часу повною мірою не вдалося сформулювати, що, очевидно, перешкоджає ефективному застосуванню цього терміну на рівні різних галузей права, зокрема, кримінального права, де інформація може виступати не лише предметом, а й знаряддям чи засобом вчинення злочину.

Метою статті є визначення підходів до оцінки феномену інформації різними галузями сучасної науки у контексті її кримінально-правової охорони.

Виклад основного матеріалу. У середині ХХ ст. К. Шеноном і У. Уївером для визначення кількості переданої інформації були запропоновані вірогідні методи.

К. Шенон розумів під інформацією не будь-які повідомлення, якими люди обмінюються або передають їх технічними каналами, а лише такі, що зменшують невизначеність у отримувача інформації [1, с. 45]. У 1948 р. він запропонував спосіб виміру кількості інформації, що міститься в одному випадковому об’єкті щодо іншого випадкового об’єкта. Це дало змогу виражати кількість інформації числом. Відтоді поняття “інформація” починає розширювати сферу свого застосування.

Н. Вінер писав, що “інформація – це позначення змісту, отриманого із зовнішнього світу в процесі нашого пристосування до нього і пристосування до нього наших почуттів” [2, с. 32].

А.Д. Урсул вказував, що розвиток поняття “інформація” в сучасній науці привів до появи її світоглядної й особливо філософської інтерпретації [3, с. 32].

Існування різних теорій інформації не привело до формування загальноприйнятого теоретичного визначення цього поняття. У спеціальній літературі міститься низка дефініцій інформації: “негентропійний принцип інформації” як зв’язок інформаційної ентропії та ентропії термодинамічності (Л. Брілюєн) [4, с. 56]; ступінь визначеності в переданому повідомленні, міра розмаїтості (У.Р. Ешбі) [5, с. 51], “визначена порція порядку” (Б. Кадомцев), “критерій складності структур” (А. Моль) [6, с. 43]; “імовірність вибору” (А.М. Яглом) [7, с. 21]; “ступінь вибору системи, що самоорганізується” (І. Мелік-Гайказян) [8, с. 123], “передача повідомлень між передавальною і приймаючою системами, що веде до зміни розмаїтості станів останньої” (В.С. Толстой) [9]; “відомості про осіб, предмети, факти, явища і процеси, що не залежать від форми їхнього представлення” (В.Б. Вехов) [10, с. 80-83]. Є.В. Петров виділяє такі основні властивості інформації, як нематеріальність, інваріантність стосовно до носіїв, розмноження, здатність бути реалізованою, тобто стати товаром і послугою на ринку [11, с. 9].

Як зазначав А.Б. Венгеров, інформація – це особливий об’єкт правового регулювання і на нього не можуть автоматично переноситися загальні норми, наприклад, право власності, юридична відповідальність тощо [12, с. 123]. На думку Є.В. Петрова, інформація стає специфічним ресурсом та товаром сучасності [11, с. 1]. Деякі науковці, зокрема, В.А. Дозорцев [13, с. 213], Є.К. Волчінська [15, с. 20], вважають інформацію об’єктом тільки виключних прав; інші, наприклад, І.Л. Бачило, допускають можливість визнання документованої інформації як об’єкта речового права [16, с. 13]. В.А. Копилов до інформаційного законодавства включив, крім інших інститутів, законодавство про реалізацію права на пошук, отримання, передачу та використання інформації [17, с. 43].

Г.Г. Воробйов визначив інформацію як філософську категорію поряд з такими, як простір, час, матерія. У найзагальнішому вигляді інформацію цей автор вважає повідомленням, тобто формою зв’язку між джерелом, що передає повідомлення, і приймачем, який його сприймає [17, с. 39]. Як свідчать наведені думки різних авторів, прийшов час значно розширити поняття “інформація” і розглядати її як невід’ємну властивість матерії або як форму її існування.

С.С. Овчинський виділяє аспекти інформації як об’єктивного явища: теоретично-відображальний; гносеологічний; семантичний, що охоплює зміст та значення інформації; аксіологічний; кількісний, який має значення для синтаксичного розміру інформації; комунікативний, із розкриттям структури інформаційних зв’язків [18, с. 19].

А.Б. Венгеров [12, с. 56] та І.Л. Бачило [15, с. 7] вважають, що визначення приналежності комерційної таємниці (як об’єкта особливого роду) до конфіденційної інформації потребує особливого підходу. В.А. Гамза і І.Б. Ткачук стверджують, що для того, щоб стати об’єктом правових відносин, інформація, яка становить комерційну таємницю, повинна бути зафіксована на матеріальному носії з відповідними реквізитами, що уможливають її ідентифікацію [19, с. 105]. Г.Ф. Шершеневич підкреслював, що внаслідок нерозривного зв’язку права з документом, право власності на “шматок паперу” дає єдину можливість здійснення права, що міститься у ньому [20, с. 167]. Є.В. Петров надає цьому документу авторську класифікацію інформації: а) має публічно-правовий та приватно-правовий характер; б) обігоздатна та необігоздатна

інформація; в) загальнодоступна та нерозкрита інформація (з обмеженим доступом); г) приватна й офіційна інформація; д) інформація для комерційного та для вільного, зазвичай, наукового, освітянського використання [11, с. 10]; він робить такий розподіл, базуючись насамперед на нормах Цивільного кодексу України 2003 р.

О.Г. Ворочок розглядає питання розробки інформаційної технології, застосовує ієрархічний метод оцінювання якості даних [21, с. 12]. О.М. Карповим запропоновано нові методи аналізу сигналів, що розглядають їх як функції багатьох змінних з невідомими порядком, складом і параметрами компонентів [22, с. 12]. Н.В. Корніловською було розроблено інформаційну технологію вдосконалення телекомунікаційних каналів автоматизованих систем переробки інформації [23, с. 11].

А.В. Колодюк доводить, що використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій розглядається як ефективний інструмент та механізм задля подолання проблем у багатьох сферах життєдіяльності суспільства, сталого розвитку як окремої країни, так і будь-якої особистості [24, с. 3, 5, 11].

Окрему увагу підходам до визначення та значення інформації в кримінально-правовому аспекті надано у роботах О.Е. Радутного, Д.С. Азарова, Н.А. Савінової (Розенфельд) та М.В. Карчевського.

О.Е. Радутний розглядав кримінальну відповідальність за незаконне збирання, використання та розміщення відомостей, що становлять комерційну таємницю, особливу увагу звернувши на такі ознаки предмета цих злочинів, як об'єктивність, таємність, соціальна та юридична природа, та довівши можливість відповідного незаконного збирання, використання і розголошення відповідної інформації як з прямим, так і непрямим умислом [25].

У роботі Д.С. Азарова було вивчено ступінь і характер суспільної небезпеки злочинів у сфері комп'ютерної інформації, а також розглянуто питання, пов'язані з їх міжнародним характером; здійснено юридичний аналіз ознак складів цих злочинів, а також відповідних санкцій [26].

М.В. Карчевським було визначено комп'ютерну інформацію як предмет цього злочину, досліджено категорію предметів незаконного втручання, як програмних та технічних засобів, призначених для незаконного втручання, було здійснено спробу класифікації способів незаконного втручання [27].

Н.А. Розенфельд було досліджено випадки вчинення відповідних діянь в ідеальній та реальній сукупності з іншими злочинами, наведено правила їх кваліфікації, а також надане визначення віртуального предмету злочину [28, с. 9; 15]. Пізніше, у своїй докторській дисертації Н.А. Савінова дала важливе для розуміння кримінальним правом визначення такої якості інформації як “здатності бути переданою комунікатором за допомогою носіїв інформації з використанням каналів комунікації та прийнятою реципієнтом” [29, с. 8].

Низка робіт вітчизняних авторів, присвячених злочинам у сфері інформації, має кримінологічний та криміналістичний характер. Так, Д.О. Гетманцев аналізував інформаційну безпеку в контексті боротьби зі злочинами у банківській сфері [30], К.І. Беляков досліджував інформаційні технології як чинник терористичного акту [31], В.Д. Гавловський з'ясував питання суспільних інформаційних відносин як об'єкта кримінально-правової охорони і захисту [32].

В останні роки вітчизняна правова доктрина приділяє питанням захисту інформації дещо більшу увагу. Аналіз інформації як об'єкта цивільно-правових відносин праввідносин здійснював Є.В. Петров [11], А.С. Нерсесян досліджував проблеми кримінально-правової охорони комерційної та банківської таємниці [33], дослідження

О.П. Горпинюк присвячені питанням кримінально-правової охорони інформаційного аспекту приватності [34]. Роботи Є.Д. Лук'янчикова стосувалися питань правового регулювання зняття інформації з каналів зв'язку [35], а дослідження Є.В. Рижкова стосувалися дотримання конституційних прав громадян у відповідних процесах [36], особливості правового режиму службової, професійної, комерційної таємниці (О.С. Сергеева) [37], здійснено аналіз категорії інформації, її сутності та значення в сфері державного управління (Л.В. Кузенко) [38], з'ясовано державну інформаційну політику та інформаційно-управлінські відносини (І.В. Арістова) [39].

Висновки.

Результати робіт багатьох дослідників свідчать про те, що інформація, нарівні з категоріями матерії та енергії є, насамперед, неоднозначною філософською категорією. Вона має не лише характеризуючі ознаки (відомості, символи, бази тощо), а й низку смислів: технократичний (технічна/технологічна характеристика інформації), кібернетичний (управлінське значення інформації), соціологічний (значення і роль інформації у комунікації, вербальний конструкт), а й фізичний (енергетичний бік оцінки інформації), психологічний (рівень вживаності людиною та сприйняття інформації).

Утім, правове сприйняття, правова регламентація та правове забезпечення безпеки інформації утворюють комплекс правових сфер функціонування інформації, убезпечення її від перетворення на предмет або засоби чи знаряддя вчинення правопорушення. У цій частині всі галузеві оціночні та характеризуючі ознаки категорії “інформація” є важливі, адже саме вони характеризують її як феномен, який в умовах розвитку інформаційного суспільства набувають ознак економічного ресурсу і соціальної цінності.

Використана література

1. Черниш Л.Г. Методи організації системи оцінки рівня безпеки інформації в комп'ютерних системах на основі моделей нечіткої логіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук : спец. 05.13.21 / Л.Г. Черниш. – К., 2000. – 16 с.
2. Винер Н. Кибернетика или Управление и связь в животном и машине : монографія / Н. Винер. – М. : Советское Радио, 1968. – 301 с.
3. Урсул А.Д. Информация / А.Д. Урсул. – (Философский энциклопедический словарь ; [гл. ред. Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев и др.]). – М. : Сов. Энциклопедия, 1983. – С. 254.
4. Бриллюэн Л. Наука и теория информации : монографія / Л. Бриллюэн. – М. : Сов. радио, 1960. – 184 с.
5. Эшби У.Р. Система и информация // Вопросы философии. – 1964. – № 3. – С. 46-53.
6. Моль А. Теория информации и эстетическое восприятие : монографія / А. Моль. – М. : Мир, 1966. – 206 с.
7. Яглом А.М. Вероятность и информация : монографія / А.М. Яглом, И.М. Яглом. – М. : Наука, 1973. – 511 с.
8. Мелик-Гайказян И. Информационные процессы и реальность : монографія / И. Мелик-Гайказян. – М. : Наука, 1997. – 192 с.
9. Толстой В.С. Информация. – Режим доступу : [//www.escosman.edu.ru/db/msg/54103](http://www.escosman.edu.ru/db/msg/54103)
10. Вехов В.Б. Электронные технические устройства как орудия преступлений // Защита информации. Конфидент. – 2001. – № 2. – С. 80-83.
11. Петров Є.В. Інформація, як об'єкт цивільно-правових відносин : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / Є.В. Петров. – Х., 2003. – 20 с.
12. Венгеров А.Б. Право и информация в условиях автоматизации управления (теоретические вопросы) : монографія / А.Б. Венгеров. – М. : Юрид. лит.-ра, 1978. – 208 с.
13. Дозорцев В.А. Интеллектуальные права. Понятие. Система. Задачи кодификации : сб. статей / В.А. Дозорцев – М. : Статут, 2003. – 416 с.

14. Волчинская Е.К. Развитие законодательной базы защиты информации // Системы безопасности связи и телекоммуникаций. – 2000. – № 36. – С. 14-23.
15. Бачило И.Л. Информационное право. Роль и место в системе права РФ // Государство и право. – 2001. – № 2. – С. 5-14.
16. Копылов В.А. Информационное право : учебник / В.А. Копылов. – М. : Юрид. лит.-ра, 1997. – 115 с.
17. Воробьёв Г.Г. Информационная культура управленческого труда : монография / Г.Г. Воробьёв . – М. : Экономика, 1971. – 104 с.
18. Овчинский С.С. Оперативно-розыскная информация : теоретические основы информационно-прогностического обеспечения оперативно-розыскной и профилактической деятельности ОВД по борьбе с организованной преступностью : монография / С.С. Овчинский. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 367 с.
19. Гамза В.А. Безопасность коммерческого банка : учебно-практич. пособие / В.А. Гамза, И.Б. Ткачук. – М. : Изд. Шумилова И.И., 2000. – 216 с. – С. 105
20. Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права (по изданию 1907 года) / Г.Ф. Шершеневич ; вступ. ст. Е.А. Суханова. – М. : СПАРК, 1995. – 556 с. – С. 167
21. Ворочок О.Г. Методи та моделі метаконтекстного обміну даними в інформаційних системах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук : спец. 05.13.06 / О.Г. Ворочек. – Х., 2002. – 19 с. – С. 12
22. Карпов О.М. Методи аналізу і розпізнавання складних сигналів в автоматизованих системах мовного діалогу : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук : спец. 05.13.06 / О.М. Карпов. – К., 2003. – 36 с.
23. Корніловська Н.В. Інформатизація процесів удосконалення телекомунікаційних каналів автоматизованих систем переробки інформації й управління : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук : спец. 05.13.06 / Н.В. Корніловська. – Херсон, 2004. – 20 с.
24. Колодюк А.В. Інформаційне суспільство : сучасний стан та перспективи розвитку в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.03 / А.В. Колодюк. – К., 2005. – 17 с.
25. Радутний О.Е. Кримінальна відповідальність за незаконне збирання, використання та розповсюдження відомостей, що становлять комерційну таємницю (аналіз складів злочинів) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / О.Е. Радутний. – Х., 2002. – 21 с.
26. Азаров Д.С. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері комп'ютерної інформації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Д.С. Азаров. – К., 2003. – 18 с.
27. Карчевський М.В. Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки України : монографія / М.В. Карчевський. – Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2012. – 528 с.
28. Розенфельд Н.А. Кримінально-правова характеристика незаконного втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Н.А. Розенфельд. – К., 2003. – 17 с. – с. 15.
29. Савінова Н.А. Кримінально-права політика забезпечення інформаційного суспільства в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Н.А. Савінова. – Львів, 2013 . – 40 с.
30. Гетманцев Д.О. Банківська таємниця : особливості її нормативно-правового регулювання в Україні та в законодавстві зарубіжних країн : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / Д.О. Гетманцев. – К., 2003. – 20 с.
31. Беляков К.І. Інформаційні технології як чинник терористичного акту // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2003. – № 8. – С. 90-97. – (Київ, МНДЦ).

32. Гавловський В.Д. Суспільні інформаційні відносини – об’єкт кримінально-правової охорони і захисту: кримінологіко-когнітологічні аспекти // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2001. – № 4. – С. 158-167. – (Київ, МНДЦ).

33. Нерсесян А.С. Кримінально-правова охорона прав інтелектуальної власності : монографія / А.С. Нерсесян. – Хмельницький : Вид-во ХУУП, 2010. – 192 с.

34. Горпинюк О.П. Кримінально-правова охорона інформаційного аспекту приватності в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / О.П. Горпинюк. – Львів, 2011. – 19 с.

35. Лук’янчиков Є.Д. Правове регулювання зняття інформації з каналів зв’язку // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2004. – № 1. – С. 33-39.

36. Рижков Е. Дотримання конституційних прав громадян в процесі оперативно-розшукової діяльності // Право України. – 1999. – № 10. – С. 80-81, 123.

37. Сергеева О. Деякі особливості правового режиму службової, професійної, комерційної таємниці, питання їх співвідношення у законодавстві України // Українське право. – 2000. – № 1. – С. 58-63.

38. Кузенко Л.В. Правове регулювання права громадян на інформацію в сфері державного управління : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / Л.В. Кузенко. – Х., 2003. – 20 с.

39. Арістова І.В. Державна інформаційна політика та її реалізація в діяльності органів внутрішніх справ України: організаційно-правові засади : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.07 / І.В. Арістова. – Х., 2002. – 39 с.

~~~~~ * * * ~~~~~